

Кабдолова Гульжан Қайратовнаның

8D01550 – «Биология» мамандығы бойынша философия докторы (PhD)
ғылыми дәрежесін алу үшін ұсынылған диссертациялық жұмысына

АНДАТПА

Зерттеудің тақырыбы: Болашақ биология мұғалімдерін даярлауда Ертіс өзенінің аймақтық биоресурстарын зерттеу нәтижелерін пайдалану.

Зерттеудің мақсаты: Ертіс өзенінің өңірлік биоресурстарын зерттеу нәтижелерін пайдалану арқылы болашақ биология мұғалімдерінің даярлығының сапасын арттыру, ғылыми негіздеу және эксперименттік тексеру.

Зерттеу міндеттері:

1. Экологиялық білім беру тұжырымдамасы арқылы болашақ биология мұғалімдерін даярлауда аймақтық компонентті қолданудың мәнін ашып, теориялық негізін анықтау.

2. Болашақ биология мұғалімдерін даярлау проблемаларын анықтау және «Аймақтық гидробионттар бойынша практикум» оқу құралын әзірлеу.

3. Болашақ биология мұғалімдерін даярлау процесінде тәжірибелік-эксперименттік жағдайларда практикумның мазмұны мен әдістемесінің тиімділігін сынау және анықтау.

4. Бейіндеуші пәндер циклі шеңберінде ЖОО-ның оқу процесіне «Аймақтық гидробионттар бойынша практикум» оқу құралын енгізу.

Зерттеу әдістері:

- *теориялық:* философиялық, социологиялық, психологиялық-педагогикалық және оқу-әдістемелік дереккөздерді талдау, проблема бойынша диссертациялық зерттеулер, экологиялық оқыту модельдері мен озық педагогикалық тәжірибені салыстырмалы талдау, теориялық ережелер мен эмпирикалық тәжірибені жалпылау);

- *эксперименттік:* сауалнама, педагогикалық бақылау, диагностика, тестілеу, эксперименттің анықтаушы, қалыптастырушы және бақылау кезеңдері;

- *статистикалық:* математикалық статистика әдістерін қолдана отырып, сараптамалық бағалау және зерттеу нәтижелерін өңдеу.

Қорғауға ұсынылатын негізгі ережелер (дәлелденген ғылыми гипотезалар және жаңа білім болып табылатын басқа тұжырымдар):

1. Студенттердің кәсіби құзыреттіліктерін дамытуға ықпал ететін биологиялық әртүрлілік пен экологиялық білім берудің аймақтық ерекшеліктерін біріктіруге негізделген болашақ биология мұғалімдерінің дайындығында аймақтық компонентті қолданудың мәнін ашылып, теориялық негізі анықталды.

2. Болашақ биология мұғалімдерін даярлаудың оқу-әдістемелік материалдардың жеткіліксіздігімен және мамандандырылған әдістемелердің болмауымен байланысты проблемалары анықталды. Нәтижесінде студенттердің жергілікті биота туралы білімдерін тереңдетуге және олардың әдістемелік дайындығын жетілдіруге бағытталған «Аймақтық гидробионттар бойынша практикум» оқу құралы әзірленді.

3. Тәжірибелік-эксперименттік жағдайларда әзірленген оқу құралының мазмұны мен әдістемесі сыналды. Оның экологиялық мәдениет деңгейін, болашақ биология мұғалімдерінің кәсіби құзыреттілігі мен дағдыларын арттырудағы тиімділігі расталды.

4. Биологиялық цикл пәндері шеңберінде ЖОО-ның оқу процесіне «Аймақтық гидробионттар бойынша практикум» оқу құралы енгізілді. Бұл өңірлік компонентті білім беру бағдарламасына біріктіруге, оқыту мазмұнын байытуға ықпал етті.

Зерттеудің негізгі нәтижелерінің сипаттамасы:

Бірінші міндет экологиялық білім беру тұжырымдамасы арқылы болашақ биология мұғалімдерін даярлауда аймақтық компонентті қолданудың мәнін ашып, теориялық негізін ашуды көздеді, бұл өз кезегінде экологиялық білім мен тұрақты даму принциптерін бірнеше тілде жүргізілетін оқыту процесіне біріктіруден тұрады. Бұл дайындық болашақ педагогтарда білім алушылардың мәдени және тілдік ерекшеліктерін ескере отырып, биологияның экологиялық аспектілерін тиімді оқытуға мүмкіндік беретін құзыреттерді қалыптастыруға бағытталған.

Екінші міндет болашақ биология мұғалімдерін даярлау проблемаларын анықтауға және аймақтық компонентті интеграциялау арқылы олардың кәсіби құзыреттіліктерін жетілдіру әдістемесін негіздеуге, сондай-ақ аймақтық гидробионттар бойынша оқу құралын әзірлеуге бағытталған. Биология сабақтарында аймақтық компонентті қолдану бірқатар қиындықтарға тап болады, соның ішінде әдістемелік құралдар мен дайын білім беру бағдарламаларының жетіспеушілігі. Алайда, осы проблемаларға қарамастан, ғалымдар аймақтық материалдарды пайдалану айтарлықтай білім беру әлеуетіне ие деп бірауыздан айтады. «Аймақтық гидробионттар бойынша практикум» оқу құралы білім алушыларға табиғаттың нақты объектілерімен жұмыс істеуді үйренуге мүмкіндік береді, бұл оқу процесін практикалық және қызықты етеді.

Үшінші міндет болашақ биология мұғалімдерін даярлау процесінде тәжірибелік-эксперименттік жағдайларда зертханалық практикумның мазмұны мен әдістемесінің тиімділігін сынақтан өткізу және анықтау болды. Биологиялық пәндерді оқытуда аймақтық компонентті зерттеу және енгізу білім алушылардың жергілікті флора мен фауна туралы білімдерін кеңейтіп қана қоймайды, сонымен қатар болашақ мұғалімдердің мектеп практикасында қолдана алатын дағдыларын қалыптастыруға ықпал етеді. Бұл білім

алушылардың экологиялық санасын дамытуға және туған аймақтың бірегейлігін түсінуге бағытталған мұғалімдерді даярлаудың маңызды элементіне айналады.

Төртінші міндет оқу процесіне Ертіс өзенінің өңірлік биоресурстарын зерттеу нәтижелерін қамтитын биологиялық цикл пәндері шеңберінде ЖОО-ның оқу процесіне «Аймақтық гидробионттар бойынша практикум» оқу құралын енгізу болды. Өңірлік компонентті енгізу бойынша педагогикалық эксперимент 2018-2019 оқу жылында «Қазақстанның биоресурстары» пәнінің 3-4 курс студенттері арасында өткізілді. Эксперимент барысында Павлодар облысының биоресурстары туралы білім сапасы 35%-ға артты. Курс аяқталғаннан кейін сауалнама көрсеткендей, білім алушылардың 95%-ы өңірлік биоресурстар туралы материалды меңгерген, 80%-ы өңірлік биоресурстарды тереңдетіп оқуға ниет білдірген, сондай-ақ көптеген білім алушылар «Павлодар облысының биоресурстары» толыққанды элективті курсы енгізу идеясын қолдаған.

Алынған нәтижелердің жаңалығы мен маңыздылығын негіздеу:

Бірінші нәтиже болашақ биология мұғалімдерін экологияландырылған даярлауда аймақтық компонентті қолданудың теориялық негізін анықтау және мәнін ашудағы жалпы ғылыми және ғылымаралық тәсілдердің әдіснамалық негіздемесі тұрғысынан ішінара жаңа болып табылады.

Екінші нәтиже маңызды және жаңа болып табылады, өйткені болашақ биология мұғалімдерін даярлаудың оқу-әдістемелік материалдардың жеткіліксіздігімен және мамандандырылған әдістердің болмауымен байланысты проблемалары анықталды. Нәтижесінде студенттердің жергілікті биота туралы білімдерін тереңдетуге және олардың әдістемелік дайындығын жетілдіруге бағытталған «Аймақтық гидробионттар бойынша практикум» оқу құралы әзірленді.

Үшінші нәтиженің жаңалығы – тәжірибелік-эксперименттік жағдайларда әзірленген оқу құралының мазмұны мен әдістемесі сыналды. Оның экологиялық мәдениет деңгейін, болашақ биология мұғалімдерінің кәсіби құзыреттілігі мен дағдыларын арттырудағы тиімділігі расталды.

Төртінші нәтиженің жаңалығы – болашақ биолог-мұғалімдерді даярлау процесіне аймақтық компонентті енгізу бойынша педагогикалық эксперимент жүргізілді. Алынған эксперимент нәтижелерінің маңыздылығы нақтыланды және талданды. Диссертациялық зерттеудің нәтижелері мен тұжырымдары осы бағыттағы болашақ ғылыми зерттеулердің негізі бола алады, сонымен қатар жоғары оқу орындарында, орта кәсіптік оқу орындарында, сондай-ақ жалпы білім беретін мектептерде, педагог кадрларды кәсіптік даярлау жүйесінде, олардың біліктілігін арттыруда кеңінен қолданыла алады.

Ғылымның даму бағыттарына немесе мемлекеттік бағдарламаларға сәйкестігі: Диссертациялық жұмыстың негізгі идеясы Қазақстан Республикасының Заңына сәйкес келеді. Білімі туралы: 2007 жылғы

27 шілдеде, №319-III (21.02.2019 ж. жағдай бойынша өзгерістермен және толықтырулармен); Қазақстан Республикасы Үкіметінің қаулысымен қабылданды. «Білімді ұлт» сапалы білім беру «Ұлттық жобасын бекіту туралы: бек. 2021 жылғы 12 қазан, №726; ҚР МЖМБС Қазақстан Республикасының білім берудің барлық деңгейлеріндегі мемлекеттік жалпыға міндетті білім беру стандарттары: бек. Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрінің 2018 жылғы 31 қазандағы №604 бұйрығымен.

Докторанттың әр жарияланымды дайындауға қосқан үлесінің сипаттамасы: Диссертациялық жұмыс тақырыбы бойынша 25 ғылыми жұмыс жарияланды, оның ішінде Scopus дерекқорына кіретін журналда 1 мақала (citescore бойынша процентиль 80%-ға тең), ҚР ҰӘҚ уәкілетті органы ұсынған басылымдарда 4 мақала, халықаралық конференциялар еңбектерінде 5 мақала, ҚР пайдалы моделіне 2 патент, ҚР өнертабыстарына 2 патент, «Қазақстанның биология ғылымдары» ғылыми журналында 6 жарияланым, 5 оқу-әдістемелік құрал.

Web of Science және Scopus ғылыми-метрикалық деректер базасына кіретін басылымдарда жариялау: The use of a regional component in the multilingual training of future biology teachers. Sci Herald Uzhhorod Univ Ser Phys. 2024;(55):2108-2117. DOI: 10.54919/physics/55.2024.210vr8. (Авторлық бірлестікте: Bazarbekov K., Tarasovskaya N., Khamzina S., Kabdolov Z.) докторанттың жарияланымды дайындауға қосқан үлесі 80% құрайды. Қазақстан Республикасы Ғылым және жоғары білім министрлігінің Ғылым және жоғары білім саласындағы сапаны қамтамасыз ету комитеті тізбесіне енгізілген басылымдардағы жарияланымдар - 4:

1. Ертіс өзені бассейнінің балық шаруашылығы су айдындары және кәсіпшілік балықтардың фондық түрлері популяцияларының жас құрылымы. Семей қаласының Шәкәрім атындағы мемлекеттік университетінің хабаршысы, 2019. - № 4. - 187-194 б. (Авторлық бірлестікте: Қабдолов Ж. Р., Базарбеков К.У., Тарасовская Н.Е.). Докторанттың жарияланымды дайындауға қосқан үлесі 75%.

2. Жаратылыстану-математикалық циклдің биологиялық пәндеріне өңірлік компонентті енгізу туралы мәселеге. Торайғыровтың хабаршысы Павлодар университеті: ТоУ, 2020. – № 3. - 251-263 б. (Авторлық бірлестікте: Базарбеков К.У., Тарасовская Н.Е., Хамзина Ш.Ш.). Докторанттың жарияланымды дайындауға қосқан үлесі 80%.

3. Болашақ биолог-мұғалімдерді оқытуда заманауи білім берудің авторлық бағдарламасын енгізу нәтижелері. Қазақстанның биология ғылымдары. - Павлодар: ППУ, 2020. – № 4. - 45-55 б. (Авторлық бірлестікте: Базарбеков К.У., Тарасовская Н.Е., Хамзина Ш.Ш.). Докторанттың жарияланымды дайындауға қосқан үлесі 80%.

4. The use of multilingualism in excursion classes in biology (on the example of the greenhouse of the children's and youth center for ecology and tourism).

ҚарМУ Хабаршысы.- Қарағанды, 2021.-№1.- 53-65 б. (Авторлық бірлестікте: Морош А.М., Тарасовская Н.Е., Камзина Ш.Ш., Соловьев С.А.). Докторанттың жарияланымды дайындауға қосқан үлесі 70%.

Оқу-әдістемелік, оқу құралдары:

1. Аймақтық гидробионттар бойынша практикум: Оқу құралы. - Павлодар: Павлодар педагогикалық университетінің баспасы, 2020. -334 б. (Авторлық бірлестікте: Тарасовская Н.Е., Жұмаділов Б.З., Базарбеков К.У.). Докторанттың жарияланымды дайындауға қосқан үлесі 80%.

2. Заманауи мазмұны бар табиғи биотоптар мен жаратылыстану мұражайларына экскурсиялар: оқу - әдістемелік құрал-Алматы: Эспи, 2022. - 164 б. (Авторлық бірлестікте: Тарасовская Н.Е.). Докторанттың жарияланымды дайындауға қосқан үлесі 50%.

3. Гидробионттар: олар неге осылай аталады?: оқу - әдістемелік құрал-Алматы: Эспи, 2022. - 120 б. (Авторлық бірлестікте: Тарасовская Н.Е., Кабдолов Ж.Р.). Докторанттың жарияланымды дайындауға қосқан үлесі 60%.

4. Ботаника бойынша далалық практикадағы лингвистикалық экскурсиялар: оқу - әдістемелік құрал-Алматы: Эспи, 2022. - 208 б. (Авторлық бірлестікте: Тарасовская Н.Е., Клименко М.Ю.). Докторанттың жарияланымды дайындауға қосқан үлесі 40%.

5. Зоология бойынша далалық практикадағы лингвистикалық экскурсиялар: оқу - әдістемелік құрал-Алматы: Эспи, 2022. - 168 б. (Авторлық бірлестікте: / Тарасовская Н.Е., Кабдолов Ж.Р.). Докторанттың жарияланымды дайындауға қосқан үлесі 50%.

Екі өнертабысқа патент алынды:

1. Қазақстан Республикасының патенті №34411 «Суық қанды омыртқалылар мен жануарлардың ішкі органдарын сақтау және бальзамдау құрамы». Бюл. №32, кл. А01N 1/00 (2006.01). – 5 б. (Авторлық қатысу: Кабдолов Ж.Р., Тарасовская Н.Е.). Докторанттың жарияланымды дайындауға қосқан үлесі 50%.

2. Қазақстан Республикасының патенті №34349 «Кішігірім жануарлардың академиялық муляждарын скульптуралық таксидермия элементтерімен жасау тәсілі». Бюл. №23, кл. А01N 1/00 (2006.01). – 4 б. (Авторлық қатысу: Кабдолов Ж.Р., Тарасовская Н.Е., Булекбаева Л.Т.). Докторанттың жарияланымды дайындауға қосқан үлесі 50%.

Екі пайдалы модельге патент алынды:

1. Қазақстан Республикасының патенті №4404 «Балықтар, қосмекенділер, бауырымен жорғалаушылар экспонаттарын жасау тәсілі». Жарияланған күні 01.11.2019, бюл. №44, кл. А01N 1/00 (2006.01). – 4 б. (Авторлық қатысу: Кабдолов Ж.Р., Тұрсынханов К.М., Тарасовская Н.Е.). Докторанттың жарияланымды дайындауға қосқан үлесі 50%.

2. Қазақстан Республикасының патенті №4405 «Балықтар мен басқа суық қанды омыртқалылардың коллекциялық үлгілерін жасау тәсілі».

Жарияланған күні 01.11.2019, бюл. №44, кл. А01N 1/00 (2006.01). – 3 б.
(Авторлық қатысу: Кабдолов Ж.Р., Тарасовская Н.Е.). Докторанттың жарияланымды дайындауға қосқан үлесі 50%.